

Tekst 1 Hoe autonoom zijn we, wanneer we een deel van ons leven aan technologie ‘uitbesteden’?

(1) “Installeer *autopilot*, zeiden ze”, staat erboven. En eronder: “Het werkt prima, zeiden ze.” Op de foto, die met deze bijschriften als meme de wereld rondging, is een Tesla te zien die een betonnen trap is afgereden en nu op z’n neus tegen de stoep staat.

(2) Het grapje is al zo oud als dat over TomTom,¹⁾ om precies te zijn even oud als de prijswinnende reclame uit 2005 waarin iemand pardoes een heg inrijdt omdat het navigatiesysteem zei dat ze rechtsaf moest slaan. Haha, kijk die domme techniek doen alsof-ie slim is, dom mens dat haar gezond verstand niet gebruikt. En het is nog grappiger omdat het hier om een Tesla gaat natuurlijk, het paradepaardje van de *autonomous vehicles*.²⁾ Hoe vind je zelf dat het gaat, Elon?³⁾

(3) Dat autonome technieken niet zo goed werken als hun naam lijkt te beloven – als ze echt autonoom zouden zijn, zouden ze de mens immers niet nodig hebben – is minder grappig wanneer het gaat om wapens, onbemande drones die ‘targets’ kunnen uitschakelen (oftewel: mensen doden) of om algoritmes die besluiten nemen over je kredietwaardigheid of over de straf die je na een klein vergrijp verdient. En dat is waarschijnlijk nog maar het begin.

(4) In Emy Koopmans dystopische roman over de nabije toekomst, *Het boek van alle angsten*, bepalen algoritmes je studiekeuze en dus de invulling van je leven. Fana wil

sterrenkunde studeren, maar krijgt het advies om psychologie te gaan doen. “Maar, ik ben helemaal niet zo... sociaal”, zegt ze. De decaan stapelt argument op argument: mensen zijn toch boeiend, dat je dat niet inziet, betekent juist dat je dat moet leren, het zou je bovendien goed doen met jouw somberheid, trouwens: de arbeidsmarkt, dus voeg je nou maar, eigenwijze mensen worden ongelukkig. Het komt uiteindelijk allemaal op hetzelfde neer. Je denkt wellicht te weten wat je wilt, maar het algoritme weet het beter.

(5) De betekenis van ‘autonomie’ verschuift langzamerhand van een bij uitstek menselijk vermogen naar een kenmerk van de nieuwste technologie. Dat is fascinerend en ook wel wat beangstigend.

(6) Nu liggen die zogenaamde autonome vermogens van de mens al langer onder vuur. Sterker nog, is het hele begrip niet allang ontmaskerd als een illusie, waarna de werkelijke aandrijving van de mens zichtbaar is geworden, of dat nu ‘het brein’ is, de genen, hormonen, atomen, opvoeding, opleiding, het maatschappelijk bestel of de cultuur? Nee, als je denkt autonoom te zijn, of als je dat wenst te zijn, ben je vooral naïef. De mens is een voorspelbaar algoritme.

(7) Het is dát, of je hoort bij de andere kant, bij de ferme ‘believers’ die schreeuwen dat autonomie ons wordt afgepakt, dat we leven in een dictatuur waarin je niet meer mag zeggen, doen of zelfs denken wat je wilt. De enige manier om autonoom

te zijn is in dat geval om de maatschappij de rug toe te keren en je
85 eigen organisaties te beginnen, of zelfs een gemeenschap in internationale wateren te stichten.

(8) Wie autonomie (de menselijke) een belangrijk begrip acht – ik heb
90 het hier over mezelf – ziet zich daarmee voor de keuze gesteld tussen naïviteit en a-socialiteit. Maar hoe moeten we ons dan verhouden tot datgene wat er met de autonomie
95 vandoor gaat: de techniek?

(9) Ik geloof dat de strijd om dit woord belangrijk is, al kan hij niet zomaar beslecht worden. En misschien is dat juist het punt, is het
100 de zoektocht zelf naar de betekenis van autonomie, naar hoe ze werkt in de praktijk, hoe ze zich verhoudt tot anderen, zowel menselijk als niet-menselijk, die het hart van autonomie
105 uitmaakt. Misschien gaat het niet om het vinden van een sluitende definitie, maar om de verhouding tot de buitenwereld, waarin autonomie tot stand komt.

(10) Het zal komen doordat ik er zelf mee bezig ben, met die zoektocht naar autonomie in tijden van autonome techniek, dat ik hem ook
110 steeds vaker bij anderen tegenkom. Het lijkt alsof er weer wat meer aandacht is voor het individu als
115 speler in het grotere systeem.

(11) Zo schreef de schrijver Maxim Februari in een recente column dat
120 het “geen kwaad [kan] af en toe te bedenken dat de geschiedenis de geschiedenis van de collectieve mensheid is. En dat de wereld draait door het machteloze handelen van
125 ons allemaal.” De filosoof Hans Schnitzler stelde de vraag waarom “wij nihilisten” het (hebben) laten gebeuren dat de techbedrijven onze levens overnemen. “We zullen, net

130 als bij de klimaatcrisis, ons eigen aandeel onder ogen moeten zien”, stelt hij in ‘Datamens, kijk eens wat kritischer in de spiegel en doe wat!’
(12) De laatste roman van Dave
135 Eggers, *Het Alles*, is daar de meest uitgebreide (en grappige) uitwerking van. Ook hij vraagt hoe het zover kon komen dat we leven als schoothondjes van de techbedrijven in
140 plaats van andersom. In de nabije toekomst van zijn romanwereld is duidelijk dat de technologie heeft gezorgd voor een populatie van bange, laffe, gemakzuchtige, steriele,
145 saaie, seksloze, zelfgenoegzame, verschrikkelijke mensen, wreed in hun consequente apathie. Ze hebben zonder noemenswaardige weerstand de ene na de andere mensonterende
150 ‘innovatie’ geaccepteerd en nu kunnen ze niet meer zonder, al zijn ze stuk voor stuk doodongelukkig. Maar ja, het algoritme weet het nu eenmaal beter.

(13) Je zou het een vorm van “aangeleerde hulpeloosheid” kunnen noemen, zoals dj Paul Nederveen die in de coronatijd zag ontstaan: “Het is ons afgeleerd om hoop te hebben en
160 aangeleerd om hulpeloos af te wachten.” Die apathie is gevaarlijk. In *Over vrijheid*, haar oefening-in-essayvorm in vrij en autonoom denken, schrijft de Amerikaanse
165 schrijver en dichter Maggie Nelson: “Een steeds sterker wordende overtuiging van onze machteloosheid kan ons zo nu en dan ongevoelig maken voor de macht die we wel
170 hebben.”

(14) De ontkenning van je eigen handelingsmogelijkheid is altijd in het voordeel van de status quo, van degenen die nu de macht bezitten.
175 Daarom is het ook in het voordeel van big tech als we denken dat het

niet anders kan. Geef je eenmaal het geloof in autonomie op, dan vervliegt zij weldra vanzelf.

180 **(15)** Dat is duidelijk het geval in de wereld van *Het Alles*. Er zijn uit de roman drie belangrijke lessen te trekken over de ondermijning van de menselijke autonomie door
185 technologie.

(16) De eerste is dat we die aan onszelf te danken hebben: wij zijn het zelf die steeds meer uitbesteden aan de techniek, dus we moeten niet
190 verbaasd zijn als er voor onszelf steeds minder te kiezen overblijft.

(17) De tweede les is dat het einde oefening is als de techniek eenmaal onze relaties gaat reguleren. Het lijkt
195 handig, een gadget die je kan vertellen of je vriend oprecht is als hij vraagt hoe het gaat, of een spraakassistent die je helpt om een vriendelijke collega te zijn. Maar door
200 te reguleren, eroderen zulke apps de menselijke omgang juist.

(18) Waarom betekent dat einde oefening? Dat is de derde les: relaties zijn essentieel voor
205 menselijke autonomie. Volkomen teruggeworpen op jezelf ben je willoos en kwetsbaar. Dat is contra-intuïtief. We denken van oudsher dat autonomie nu juist betekent dat je
210 moet losbreken uit relaties, uit afhankelijkheden, dat je je moet ontworstelen aan de invloed van de ander. Het is het kantiaanse⁴⁾ autonomiebegrip, dat allengs onder
215 vuur is komen te liggen als ego-centrisch en onwerkbaar. Het is ook een beperkt begrip van wat autonomie kan zijn. Wat moet je met zo'n autonomie vrij van beperkingen en
220 context? Wil je niet juist autonoom zijn om – naar eigen inzicht en oordeel – relaties met de wereld en met anderen vorm te geven? Ik wel.

(19) Je zou de dom-slimme Tesla uit de meme kunnen zien als het toppunt van een autonome machine, juist in de zin dat ze geen oog heeft voor de buitenwereld en alleen op zichzelf vertrouwt. Maar dat is een onwenselijk en onbruikbaar begrip van
230 autonomie.

(20) Wil autonoom handelen waardevol zijn, zo kun je ook redeneren, dan moet het juist ingebed zijn in de omgeving, daar voeling mee hebben, vanuit een oprechte aandacht die ervan uitgaat dat de wereld
235 onbekend en eigen is. In plaats van alleen vrijheid op te eisen, of je juist over te geven aan de macht van de bepaaldheid, vraagt autonomie om inhoudelijk gewicht. In de woorden van Dichter des Vaderlands Lieke Marsman: “Als je vrij bent om te
240 kiezen, wat kies je dan? Wat komt er ná vrijheid?”

(21) Wie wil begrijpen waarom autonomie belangrijk is – en dat is de eerste vereiste om haar terug te
250 winnen – raad ik aan te beginnen bij de ervaring van de inperking ervan. Als je je autonomie kwijt bent, weet je opeens wat je mist. Ik denk dat vrijwel iedereen deze ervaring kent, die iets aansteekt in je binnenste. Bijvoorbeeld als je door ziekte
255 gedwongen wordt bewegingsvrijheid in te leveren, als je geen zeggenschap meer hebt over je eigen agenda, tegengehouden wordt in het najagen van je dromen omdat die niet zijn zoals het hoort, of als je ten prooi valt aan andermens' vooroordelen. Waarnaar verlang je in dat
260 geval, wat is die vlam in het binnenste?

(22) Een volgende stap heeft met beperkingen te maken. Onderzoek welke zaken inwerken op wat je denkt en doet, waar je overtuigingen vandaan komen, welke rol de technologie en platformen daarbij spelen, hoe je opvoeding, opleiding, maatschappelijke en culturele context, je genen, je brein, je kleur en je hormonen je beïnvloeden: al die dingen die worden aangehaald om de autonomie te betwijfelen. Dát deze invloeden bestaan, ontkent de autonomiezoeker niet, wel dat ze doorslaggevend zouden zijn. Pas als je weet waar die grens loopt, kun je er iets aan veranderen.

(23) Dat vraagt om ouderwetse zaken als zelfonderzoek, innerlijkheid en dialoog. En laten die nou net

onder vuur liggen door zogenaamd autonome technieken zoals beslissing-algoritmes. Het maakt die ouderwetse zaken onmiddellijk actueel. Zolang we nog niet in de *real life matrix*⁵⁾ van *Het Alles* leven, zolang er een buiten is, los van de wereld van de platformen, zolang we collectief de weelde kennen van vrede, welvaart en gezondheid, hebben we tijd om uit te zoeken hoe we steviger in onze schoenen kunnen staan, voor het moment dat al die vanzelfsprekendheden er opeens niet meer zijn – zodat we niet net als die domme gans uit de reclame zonder nadenken rechts afslaan, de heg in, zodra een systeem dat van ons vraagt.

naar: Miriam Rasch

uit: Follow the Money, 30 maart 2022

Miriam Rasch is schrijver, filosoof en essayist.

noot 1 TomTom: een navigatiesysteem voor auto's

noot 2 *autonomous vehicle*: een voertuig dat niet wordt bestuurd door een mens maar door kunstmatige intelligentie

noot 3 Elon Musk is oprichter en baas van het automerk Tesla.

noot 4 kantiaans: verwijzing naar de ideeën van de filosoof Immanuel Kant (1724-1804)

noot 5 (*real life*) *matrix*: verwijzing naar The Matrix, een filmtrilogie waarin de wereld slechts een computersimulatie blijkt die de 'Matrix' heet

Deel 1

Tekst 1 Hoe autonoom zijn we, wanneer we een deel van ons leven aan technologie ‘uitbesteden’?

Tekst 1 kun je met onderstaande kopjes in vijf opeenvolgende delen onderverdelen:

- deel 1: De veranderende betekenis van autonomie
- deel 2: Huidige eenzijdige visies op menselijke autonomie
- deel 3: Verkenning van een genuanceerde visie op autonomie
- deel 4: Belang van geloof in eigen autonoom handelen
- deel 5: Aanbevelingen om de menselijke autonomie te kunnen behouden

1p 1 Bij welke alinea begint deel 3, ‘Verkenning van een genuanceerde visie op autonomie’?

1p 2 Bij welke alinea begint deel 5, ‘Aanbevelingen om de menselijke autonomie te kunnen behouden’?

“De betekenis van ‘autonomie’ verschuift langzamerhand van een bij uitstek menselijk vermogen naar een kenmerk van de nieuwste technologie. Dat is fascinerend en ook wel wat beangstigend.”
(regels 57-62)

Alinea 3 en alinea 4 geven elk een reden waarom deze ontwikkeling “wat beangstigend” is.

2p 3 Vat per alinea de reden samen.

Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord in totaal niet meer dan 30 woorden.

4p 4 Vat alinea 6 tot en met 9 samen volgens onderstaande tabel. Neem de nummers uit de tabel over en zet daarachter je antwoord.

Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord in totaal niet meer dan 60 woorden.

samenvattingselement	
eerste visie op autonomie	1
tweede visie op autonomie	2
oordeel over deze visies	3
conclusie	4

In alinea 4 en alinea 12 worden de romans *Het boek van alle angsten* en *Het Alles* besproken. Gelet op de strekking van de tekst, is uit deze besprekingen vooral één advies af te leiden over onze omgang met technologie.

1p 5 Wat is dit advies?

In alinea 13 wordt Paul Nederveen als informatiebron opgevoerd. Gelet op de andere informatiebronnen in tekst 1 zou een kritische lezer het gebruik van Nederveen als overtuigende bron kunnen afwijzen.

- 2p 6 Om welke twee van onderstaande redenen zou een kritische lezer Nederveen als informatiebron vooral kunnen afwijzen?
Noteer de nummers van de twee juiste redenen.

- 1 De gebeurtenis naar aanleiding waarvan Nederveen zijn uitspraken deed, is onduidelijk, terwijl deze bij de andere bronnen wel min of meer is aangegeven.
- 2 De vindplaats van de uitspraken van Nederveen is onduidelijk, terwijl deze bij de andere bronnen wel min of meer duidelijk is.
- 3 Nederveen heeft aantoonbaar belangen bij dit onderwerp, terwijl de andere bronnen die niet hebben.
- 4 Nederveen is dj, terwijl de andere bronnen literatoren of filosofen zijn.
- 5 Nederveen laat zich duidelijk negatief uit over het onderwerp, terwijl de andere bronnen een meer genuanceerde positie tegenover het onderwerp innemen.

“‘wij nihilisten’ [hebben] het laten gebeuren dat de techbedrijven onze levens overnemen” (regels 127-129)

In alinea 13 en alinea 14 wordt in een oorzaak-gevolgketen beschreven welke nadelige gevolgen deze ontwikkeling voor de mens kan hebben.

- 2p 7 Vat per alinea het belangrijkste nadelige gevolg samen.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord in totaal niet meer dan 30 woorden.

In alinea 6 tot en met 8 worden verschillende visies op autonomie besproken. In alinea 18 wordt een mogelijke definitie van autonomie genoemd: het kantiaanse autonomiebegrip.

- 1p 8 Bij wiens visie past deze definitie het best, gelet op alinea 6 tot en met 8? bij de visie van de
- A auteur
 - B ‘believers’
 - C machthebbers
 - D naïeven
 - E nihilisten
 - F techbedrijven

“Er zijn uit de roman drie belangrijke lessen te trekken over de ondermijning van de menselijke autonomie door technologie.”
(regels 181-185)

Deze drie lessen worden uitgewerkt in alinea 16 tot en met 18.

2p 9 Hieronder volgen vier mogelijke situaties. Geef per situatie aan welke van de drie lessen er het meest op van toepassing is. Neem de nummers van de situaties over en zet daarachter *eerste les*, *tweede les* of *derde les*.

- 1 Een callcentermedewerker leest een standaardreactie van het beeldscherm voor aan een ontevreden klant, die zojuist boos een klacht heeft ingediend.
- 2 Een computergebruiker merkt dat haar e-mailadres ineens voor allerlei spam wordt gebruikt, nadat ze eerder een gratis tekstverwerkingsprogramma heeft geïnstalleerd en daarbij de bijzondere privacyvoorwaarden niet heeft gelezen.
- 3 Een meisje wil alleen nog via een datingapp met nieuwe mensen in contact komen, omdat ze denkt dat die mensen beter aan haar voorkeuren voldoen.
- 4 Een student stelt vast dat hij op zijn kamer vereenzaamt door colleges enkel digitaal bij te wonen en hij besluit daarom voortaan bij zijn medestudenten in de collegebanken aan te sluiten.

In alinea 1 en alinea 19 wordt een dom-slimme Tesla als voorbeeld aangehaald. Het gedrag van deze Tesla kan vanuit de visie op autonomie in tekst 1 niet als autonoom worden beschouwd.

2p 10 Leg dit uit door onderstaande zin aan te vullen. Neem de nummers uit onderstaande zin over en zet daarachter je antwoord.

Deze Tesla is weliswaar slim, want ...(1)... , maar handelt toch niet autonoom, want ...(2)... .

“autonomie [vraagt] om inhoudelijk gewicht” (regels 241-242)

Voor dit inhoudelijk gewicht dient vooral aan één basisvoorwaarde te worden voldaan, gelet op alinea 21 tot en met 23.

1p 11 Citeer uit deze alinea's de zin die deze basisvoorwaarde het best samenvat.

In alinea 21 staat “inperking” van de menselijke autonomie centraal en in alinea 22 staat juist “beperking” van de menselijke autonomie centraal. Deze twee verschijnselen kunnen een verschillende positieve uitwerking op de mens hebben.

2p 12 Vat per alinea deze positieve uitwerking samen.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord in totaal niet meer dan 30 woorden.

In alinea 23 staat de vraag centraal wat het betekent als mensen hun leven *volledig* uitbesteden aan technologie.

- 1p 13 Welke uitspraak geeft het gevaar in deze situatie het best weer?
- A Dan raken we in een gevaarlijke wereld opgesloten, willeloos en hulpeloos.
 - B Dan verliezen zelfonderzoek, verinnerlijking en dialoog hun bestaansreden.
 - C Dan verspelen we onze vrede, welvaart en gezondheid.
 - D Dan zullen onze weldenkendheid en voorspoed volledig verdwijnen.
- 2p 14 Welke bewering doet het meest recht aan de algemene opbouw van tekst 1?
- A Eerst worden uitgebreid de huidige opvattingen over menselijke autonomie geanalyseerd, waarna uiteindelijk een nieuwe definitie van dit begrip wordt vastgesteld.
 - B Eerst worden uitgebreid voorbeelden van menselijke en niet-menselijke autonomie besproken, waarna uiteindelijk wordt vastgesteld hoe het er nu met de menselijke autonomie voor staat.
 - C Eerst worden verschillende standpunten over menselijke autonomie belicht, waarna uitgebreid het belang van het behoud ervan wordt beargumenteerd.
 - D Eerst wordt de betekenis van menselijke autonomie verkend, waarna uiteindelijk een concrete oplossing wordt besproken om autonome mensen te kunnen blijven.
- 2p 15 Welke bewering doet het meest recht aan de hoofdgedachte van tekst 1?
- A Nu de menselijke autonomie minder belangrijk wordt, moeten we de regie over de moderne technologie durven terugpakken, vanuit een krachtige, weloverwogen maatschappijvisie.
 - B Nu technologie nog niet volledig onze wereld beheerst, kunnen we onze autonomie behouden door ons te bezinnen op een betekenisvolle relatie tussen onszelf en onze omgeving.
 - C Nu we onze menselijke autonomie dreigen te verliezen, moeten we onze afhankelijkheid van technologie durven loslaten en ons fundamenteel durven terugwerpen op onze menselijkheid.
 - D Nu we onze vaardigheden deels aan technologie hebben uitbesteed, dreigen we aan autonomie een strikt technologische betekenis toe te kennen, met onvoldoende oog voor onze menselijke waardigheid.

afbeelding 1

naar: Hein de Kort, ComicHouse.nl
uit: Het Financieele Dagblad, 18 januari 2019

Stel, een redacteur wil afbeelding 1 gebruiken om de gedachtegang in tekst 1 op komische wijze samen te vatten.

- 1p 16 Bij welke alinea's van tekst 1 past afbeelding 1 het best?
- A alinea 8 en 9
 - B alinea 10 en 11
 - C alinea 12 en 13
 - D alinea 14 en 15

De man uit afbeelding 1 lijkt één advies te zijn vergeten, waardoor hij nu niet meer op zijn werk belandt.

- 1p 17 Welk advies is dat, gelet op alinea 21 tot en met 23 van tekst 1? Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

tekstfragment 1

Op het sociale medium Twitter ontstaat een discussie tussen een bank en een klant over betalen met je smartphone in plaats van met een bankpas.

Tweet 1, bank: Overall makkelijk en snel betalen zonder portemonnee op zak? Dat biedt onze nieuwe app *One click*. In plaats van je betaalpas gebruik je je smartphone! Appeltje-eitje dus.

Tweet 2, klant: O wat fijn! Ik vond betalen altijd zo ingewikkeld... Eindelijk kunnen we nu ook hersenloos geld uitgeven in de fysieke wereld.

Tweet 3, bank: Sarcasm(e)

Tweet 4, klant: Deels sarcasme. Deels een inzicht. Betaalgemak is namelijk zelden in het voordeel van de consument. *One click* vergroot het aantal impulsaankopen. Een beetje moeite om te betalen laat je nog eens erover nadenken of je het artikel echt nodig hebt.

Tweet 5, bank: Wij gaan uit van autonomie en zelfbeschikking van onze klanten. Wij zorgen voor een soepele en veilige techniek die zorgt voor gemak en dat is ook wat gewenst is.

naar: twitter.com (tegenwoordig 'X' geheten)

De klant in tekstfragment 1 en de auteur van tekst 1 zouden waarschijnlijk aan consumenten hetzelfde advies meegeven voor een verstandige omgang met technologie.

- 2p 18 Welk tweeledig advies zouden beiden waarschijnlijk aan consumenten geven? Baseer je antwoord op alinea 20 tot en met 23 van tekst 1 en op de tweets van de klant in tekstfragment 1.

De inhoud van tweet 4 in tekstfragment 1 komt qua strekking sterk overeen met de inhoud van één alinea van tekst 1.

- 1p 19 Welke alinea is dat?
- A alinea 20
 - B alinea 21
 - C alinea 22
 - D alinea 23

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift.